

**СЧЕТОВОДНО-ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ
НА ВЗЕМАНИЯТА ОТ КЛИЕНТИ
(ПО ПРИМЕРА НА ТОВАРНИТЕ АВТОТРАНСПОРТНИ
ПРЕДПРИЯТИЯ)**

Марий Весков Стоянов

Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Катедра „Счетоводна отчетност”

Резюме: Разчетните отношения в товарното автотранспортно предприятие се формират още от момента на неговото учредяване. Голям обем разчетни операции се реализират при неговото функциониране. Разчети възникват и при обявяването на автотранспортното предприятие с товарна дейност в ликвидация и несъстоятелност. Основни форми на проявление на разчетите са вземанията и задълженията. Навременното уреждане на вземанията от клиенти е от особена важност за автотранспортното предприятие, извършващо товарна дейност, тъй като са едни от основните източници на финансови средства за предприятието. Настоящото изследване е насочено към разработване на примерни подходи за разграничаването на неплатежоспособните от платежоспособните контрагенти и адаптиране на съществуващите модели за счетоводно отчитане на трудносъбираемите вземания към специфичните особености на товарната автотранспортна дейност.

Ключови думи: счетоводство, товарни автотранспортни предприятия, разчети, класификации, вземания от клиенти.

JEL: M41.

**ACCOUNTING AND INFORMATION SUPPORT OF THE
RECEIVABLES FROM CUSTOMERS (THE MODEL AFTER
FREIGHT AUTOMOBILE TRANSPORT ENTERPRISES)**

Marii Veskov Stoyanov

D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
The Accounting Department

Abstract: Accounts relationships in freight automobile transport enterprise arise from the moment of its establishment. In its operating activity, the number of accounts is also substantial. Accounts also arise in declaring freight automobile transport enterprises in liquidation and bankruptcy. The main forms of accounts used are receivables and payables. The timely settlement of the receivables from customers is very important for the freight automobile transport enterprise as one of its main sources of financial resources. This study aims to develop exemplary approaches to distinguish between the insolvent and creditworthy customers and adapt the existing approaches to accounting for overdue receivables to the specific characteristics of the freight automobile transport activity.

Keywords: accounting, freight automobile transport enterprises, accounts, classifications, receivables from customers.

JEL: M41.

Във всяка национална икономика има сектори, които притежават определящ характер за цялостния ѝ облик. Наред с промишлеността, строителството и селското стопанство, един от секторите с важно значение за икономиката на България е транспортът. Транспортът е комплекс от функциониращите при пазарни условия стопански субекти – транспортни предприятия, отдели (предприятия) за складиране и съхраняване на товари и осъществяване на спомагателни дейности в транспорта, в т.ч. експлоатация на инфраструктурата в сухопътния транспорт, обработка на товари и други.

В настоящата разработка *обект* на изследване са товарните автотранспортни предприятия, извършващи дейности съгласно КИД – 2008 (Национален статистически институт, 2008, стр. 78-79) Н Транспорт, складиране и пощи, 49 Сухопътен транспорт, 49.4 Товарен автомобилен транспорт и услуги по преместване.

Анализирането на разчетите, в т.ч. вземанията от клиенти (заемат голям обем от общия размер на разчетните отношения) и моделите за счетоводно отчитане на трудносъбираемите вземания в условията на силна междуфирмена задлъжнялост са *предмет* на изследване в настоящата разработка.

При проучването са използвани системно-диференциращи и системно-интегриращи, индуктивни и дедуктивни, дескриптивни методи.

Като се основаваме на схващането, че приемствеността в науката е база за нови идеи, в процеса на разработване на материала се позоваваме на утвърдени български автори като: М. Димитров, Ив. Душанов, В. Божков, Д. Дамянов, А. Свраков, Д. Радонов, Ст. Александров, Р. Симеонова, Б. Брезоева и други.

С настоящата разработка си поставяме за *цел* да се разкрият и посочат възможностите за рационална организация на счетоводното отчитане на вземанията от клиенти и да се усъвършенства тяхното счетоводно отчитане при ограниченията, в които е поставена българската икономическа практика.

Основните *задачи* по реализацията на водещата цел са: 1) Да се анализират разчетите в икономически, законов, финансов, счетоводен и данъчен аспект; 2) Да се разработят примерни класификации на разчетните отношения в товарното автотранспортно предприятие съобразно нуждите на счетоводството, управлението и анализа; 3) Да се аргументират изработените примерни подходи (по признаци) за разграничаването на неплатежоспособните от платежоспособните контрагенти; 4) Да се открият начини за преодоляване на една от трудностите в счетоводната прак-

тика на автотранспортните предприятия с товарна дейност днес, а именно – трудносъбираемите вземания.

В съответствие с поставената цел и основните задачи от проведеното методико-приложно изследване могат да се открият някои важни *резултати и изводи*: 1) Обобщени са досегашните решения и са маркирани някои начини за разграничаването на неплатежоспособните от платежоспособните контрагенти; 2) Предложени са варианти за подобряване организацията на отчитане към сметка 411 Клиенти; 3) Адаптирани са съществуващите модели за счетоводно отчитане на трудносъбираемите вземания към специфичните особености на товарната автотранспортна дейност.

Увод

Товарните автотранспортни предприятия¹ са едни от основните субекти в националната икономика. Като икономически обособени структури те не могат да съществуват самостоятелно, без да влизат в контакт с обкръжаващата ги социално-икономическа среда (Илиев, и др., 2013, стр. 386). При осъществяването на своята стопанска дейност автотранспортните предприятия с товарна насоченост влизат в различни отношения с представители на външната среда. Когато моментът на реализацията на товарните автотранспортни услуги и тяхното плащане не съвпада, възникват разчетни отношения (Стефанов, 2009, стр. 112). Разчетните операции възникват в резултат на взаимодействието на товарното автотранспортно предприятие с други икономически субекти, при които циркулират парични потоци в посока увеличение или намаление (Дамянов, 2005, стр. 9). В хода на своята дейност автотранспортните предприятия с товарна дейност влизат в контакт с множество контрагенти във връзка с покупко-продажбата на активи и услуги, между които възникват стопанско-правни взаимоотношения и в зависимост от момента на уреждането възникват разчети². За погасяването им е необходим паричен поток³, който може да

¹В настоящата разработка в понятията „товарно автотранспортно предприятие“, „автотранспортно предприятие с товарна дейност“, „предприятие с товарна автотранспортна дейност“, „стопански субект – товарно автотранспортно предприятие“, се влага смисълът на предприятия по Закона за счетоводството, извършващи автотранспортни дейности съгласно КИД – 2008 (Национален статистически институт, 2008, стр. 78-79):

И ТРАНСПОРТ, СКЛАДИРАНЕ И ПОЩИ

49 Сухопътен транспорт

49.4 Товарен автомобилен транспорт и услуги по преместване

49.41 Товарен автомобилен транспорт

49.42 Услуги по преместване

² Произходът на понятието „разчет“ е от руски език и в буквален превод „расчёт“ означава сметка, предварителен план (Андрейчин, Георгиев, & Илчев, 1973, стр. 862); (Бернщейн, 1966, стр. 575). В чуждата литература и практика се използват понятията:

предизвика увеличение или намаление на ресурсите, носители на икономическа изгода за предприятието с товарна автотранспортна дейност.

Според отчетно-икономическата си същност, разчетите⁴ могат да се разделят на вземания и задължения. Предприятията с товарна автотранспортна дейност могат да реализират вземания: от клиенти, от подотчетни лица, при установени липси, по съдебни спорове и др. Най-голям дял от вземанията на товарното автотранспортно предприятие заемат вземанията му от клиенти на база осъществени товарни автотранспортни услуги. Вземанията са основните източници на финансови средства в автотранспортните предприятия с товарна дейност. Те са необходими за ефективното осъществяването на дейността, за навременното погасяване на задълженията и за реализирането на предварително планираните проекти. Вземанията могат да бъдат определени като парични средства, които са собственост на стопанския субект – товарно автотранспортно предприятие, но се намират във владение на други икономически структури (Тотев, Спасов, Генов, Радев, Петров, & Русинчовска, 1994, стр. 41). Вземанията могат да се представят и като особен тип разчетни взаимоотношения, чието уреждане се свързва с постъпването на активи или погасяването на пасиви (Златков, Ив., 2004, стр. 31). Можем да обобщим, че вземанията са важен носител на икономическа изгода за автотранспортното предприятие с товарна дейност, чието уреждане се свързва с получаването на парични средства. Навременното получаване на вземанията е в основата на благополучното развитие на стопанската организация.

Освен като вземания, разчетните отношения на товарното автотранспортно предприятие могат да се проявят и като задължения. Като част от пасивите на автотранспортното предприятие с товарна насоченост, задълженията възникват във връзка с осъществени покупки на активи (дълготрайни активи, резервни части, гориво и др.), получени банкови заеми и др. Задълженията се формират тогава, когато моментът на реализирането на сделката не съвпада с момента на нейното погасяване. Като особеност на разчетните отношения – задължения е, че те се пораждат от минали събития, за чието уреждане⁵ е необходимо да изтекат ресурси, които

„accounts” (Гърнев & Хайтова, 2004, стр. 406); „Rechnung” и „Berechnung” (Иванова, Пейчева, & Колева, 2003, стр. 1076); „cuenta” (Ценкова & Нейков, 1984, стр. 587).

³ В случая се има предвид плащането (погасяването) на формираните в дейността задължения и получаването на реализираните вземания на база оказаните товарни автотранспортни услуги.

⁴ Бихме могли да посочим, че чрез термина „разчети” се обединява значението на понятията „вземания” и „задължения” и се илюстрират взаимоотношенията, които товарното автотранспортно предприятие формира в своята ежедневна дейност (Милев, 2012, стр. 5).

⁵ Уреждането на задълженията може да се извърши по няколко начина: 1) плащане на парични средства; 2) прехвърляне на други активи; 3) предоставяне на услуги; 4) замяна на едно задължение с друго; 5) превръщане на задължение в собствен капитал (Свраков,

са носители на икономическа изгода за товарното автотранспортно предприятие (Милев, 2012, стр. 27). Задълженията могат да бъдат представени и като паричен израз на възстановимите от товарното автотранспортно предприятие активи, които са възникнали при осъществяването на неговата специфична дейност (Балканска, Белева, & Блажева, 2005, стр. 238).

От **икономическа гледна точка**, за да са налице разчетни взаимоотношения, са необходими най-малко две страни. Едната страна е автотранспортното предприятие с товарна дейност, което като отчетно обособена икономическа структура е задължено да отчита всички сделки, които реализира в своята стопанска дейност (Закон за счетоводството, чл. 3, (2), а другата – персонал, съдружници, клиенти, доставчици, застрахователни и осигурителни предприятия, кредитни институции и др. Разчетни отношения могат да възникнат и между предприятието и неговите вътрешни подразделения (ако са налице такива), в зависимост от неговата организационно-стопанска структура.

В **законов аспект**, за да са налице разчетни взаимоотношения между две страни, е необходимо, те да бъдат регламентирани (уредени) с договор. Договорите имат силата на закон за лицата, които са ги сключили (Закон за задълженията и договорите, чл. 20а). Договорът може да се възприеме и като съглашение между две или повече страни, с цел създаването, уреждането или унищожаването на правна връзка между тях (Закон за задълженията и договорите, чл.8). При сключването на договор за предоставяне на товарна автотранспортна услуга, предприятието с товарна автотранспортна дейност се задължава да реализира услугата в договорения срок, а другата страна (клиентът) се задължава да погаси своето задължение в предварително определения в договора срок.

От **финансова гледна точка**, разчетите на товарното автотранспортното предприятие могат да се определят като паричен израз на стопанско-правните му отношения с трети лица (юридически и физически лица), които възникват в процеса на кръгооборота на неговите финансови средства (Душанов & Димитров, 2011, стр. 439). Вземанията са едни от най-широко разпространените финансови активи на автотранспортните предприятия с товарна дейност (Радонов, 2006, стр. 1). До момента на тяхното инкасиране можем да определим вземанията като условен (неполучен) финансов ресурс, тъй като товарните автотранспортни предприятия не разполагат с тях и не могат да ги използват в своята дейност. До покриването (погасяването) на задълженията можем да ги дефинираме като задържан (чужд) финансов ресурс, който автотранспортните предприятия с товарна насоченост временно използват в своята дейност, но който следва да изплатят в полза на определен контрагент.

От **счетоводна гледна точка** е ключово дали разчетните взаимоотношения, които се реализират в дейността на товарното автотранс-

Брезоева, Филипков, Костов, & Милев, 2016, стр. 30); (Божков, Симеонова, & Иванова-Кузманова, Счетоводни концепции и стандарти за финансово отчитане, 2015, стр. 60).

портно предприятие, се проявяват като активи (вземания)⁶ или пасиви (задължения)⁷. Разчетните отношения на автотранспортното предприятие с товарна дейност следва да бъдат отразени счетоводно в момента на тяхното възникване, без значение дали е налице парично плащане (получаване/изплащане).

В **данъчен аспект** особеност представлява обезценяването на вземанията. Обезценяването на вземанията може да се осъществява по няколко възможни причини: финансови затруднения на длъжника, вероятност от обявяване на длъжника в несъстоятелност и ликвидация (Димитрова, 2006, стр. 6), изтичане на предварително определения в счетоводната политика на стопанския субект – товарно автотранспортно предприятие срок за уреждане на вземането и др. От данъчна гледна точка обезценяването на вземанията се проявява като временна данъчна разлика, която не се признава за данъчни цели през годината на нейното счетоводно отразяване (Закон за корпоративното подоходно облагане – чл. 34, (1)⁸.

Разчетните взаимоотношения, които се формират в дейността на товарните автотранспортни предприятия, могат да бъдат класифицирани по различни признаци, в зависимост от информационните потребности на конкретния стопански субект. Най-общо можем да ги разделим на две групи: за нуждите на счетоводното отчитане на разчетните отношения на предприятието и за нуждите на управлението и анализа на дейността на товарното автотранспортно предприятие (вж. Фигура 1. и Фигура 2.).

В **зависимост от отчетно-икономическата същност** разчетните отношения на автотранспортното предприятие с товарна дейност се подразделят на: вземания и задължения. В **зависимост от формата на проявление** разчетите се групират на: реални (действителни)⁹ и условни¹⁰.

⁶ Вземанията представляват средствата, които товарното автотранспортно предприятие формира при реализирането на своята стопанска дейност и които следва да получи от клиенти, дебитори и др., на база реализираните от него услуги (Димитрова, 2006, стр. 3).

⁷ Задълженията възникват при увеличението на активите на автотранспортното предприятие с товарна насоченост.

⁸ Временната данъчна разлика, формирана от обезценката на вземанията, ще се признае за данъчни цели при настъпването на едно от следните обстоятелства: 1) изтичане на три години за вземания с тригодишен давностен срок или на пет години за вземания с пет годишен давностен срок от момента, в който вземането на товарното автотранспортно предприятие е станало изискуемо; 2) възмездно прехвърляне на вземането; 3) производство по несъстоятелност на контрагента – длъжник е прекратено с утвърждаването на оздравителен план, в който се предвижда непълно удовлетворяване на задълженията. Непризнатите приходи и разходи, се признават за данъчни цели само по отношение на намалението на вземането; 4) с влязло в сила съдебно решение, с което се определя, че вземането или част от него е недължимо. В този случай непризнатите приходи и разходи, се признават за данъчни цели само по отношение на недължимата част от вземането; 5) при заличаване на длъжника, когато вземането или част от него е останало непогасено, се признава до размера на неуредената част от вземането, Вж.: (Закон за корпоративното подоходно облагане, чл. 37, (1).

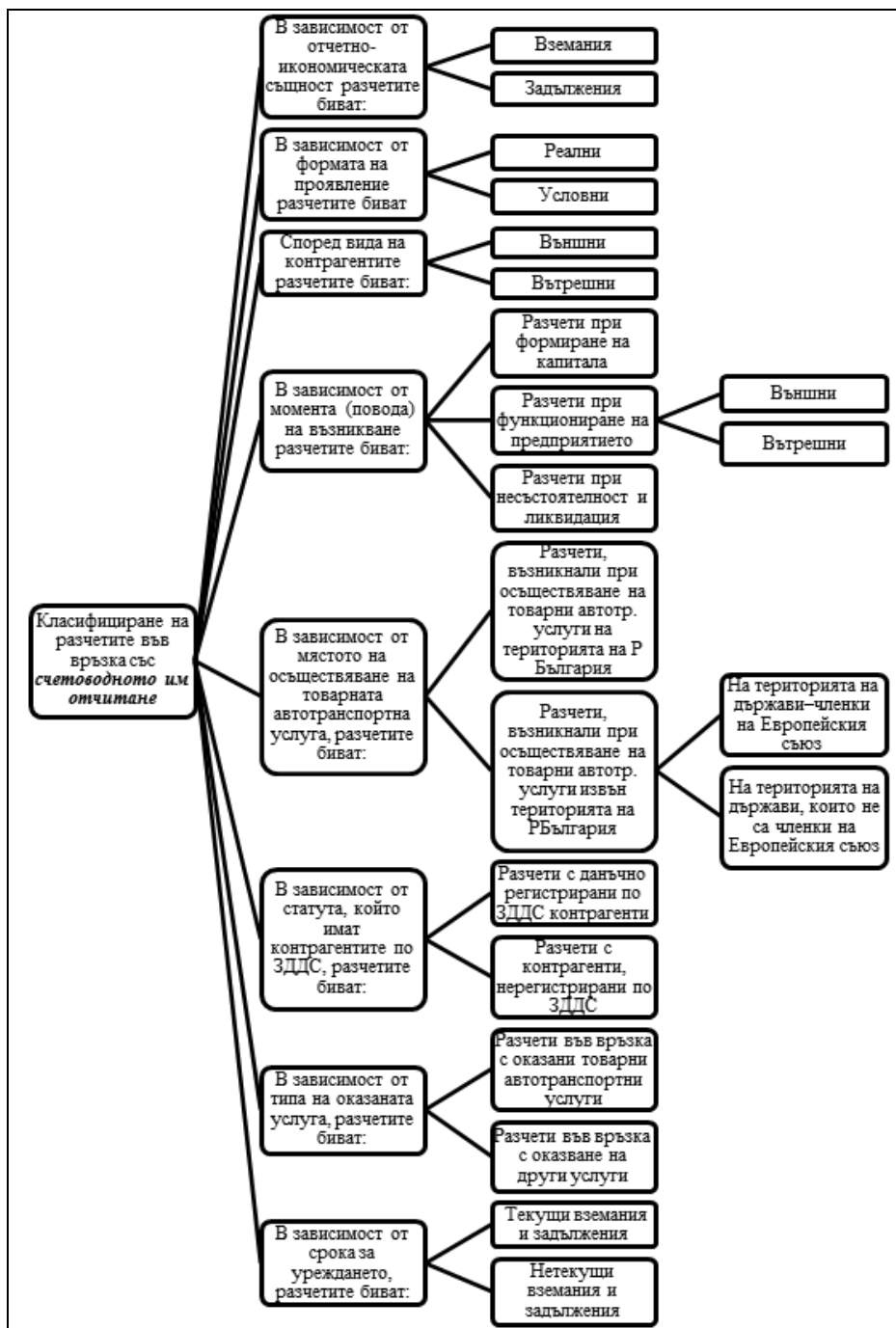
⁹ Те се проявяват като конкретни активи и пасиви на товарното автотранспортно предприятие.

¹⁰ Условните разчетни отношения се отличават със своята евентуалност и са невъзмездими, до момента в който събитието, което определя техния условен характер, не

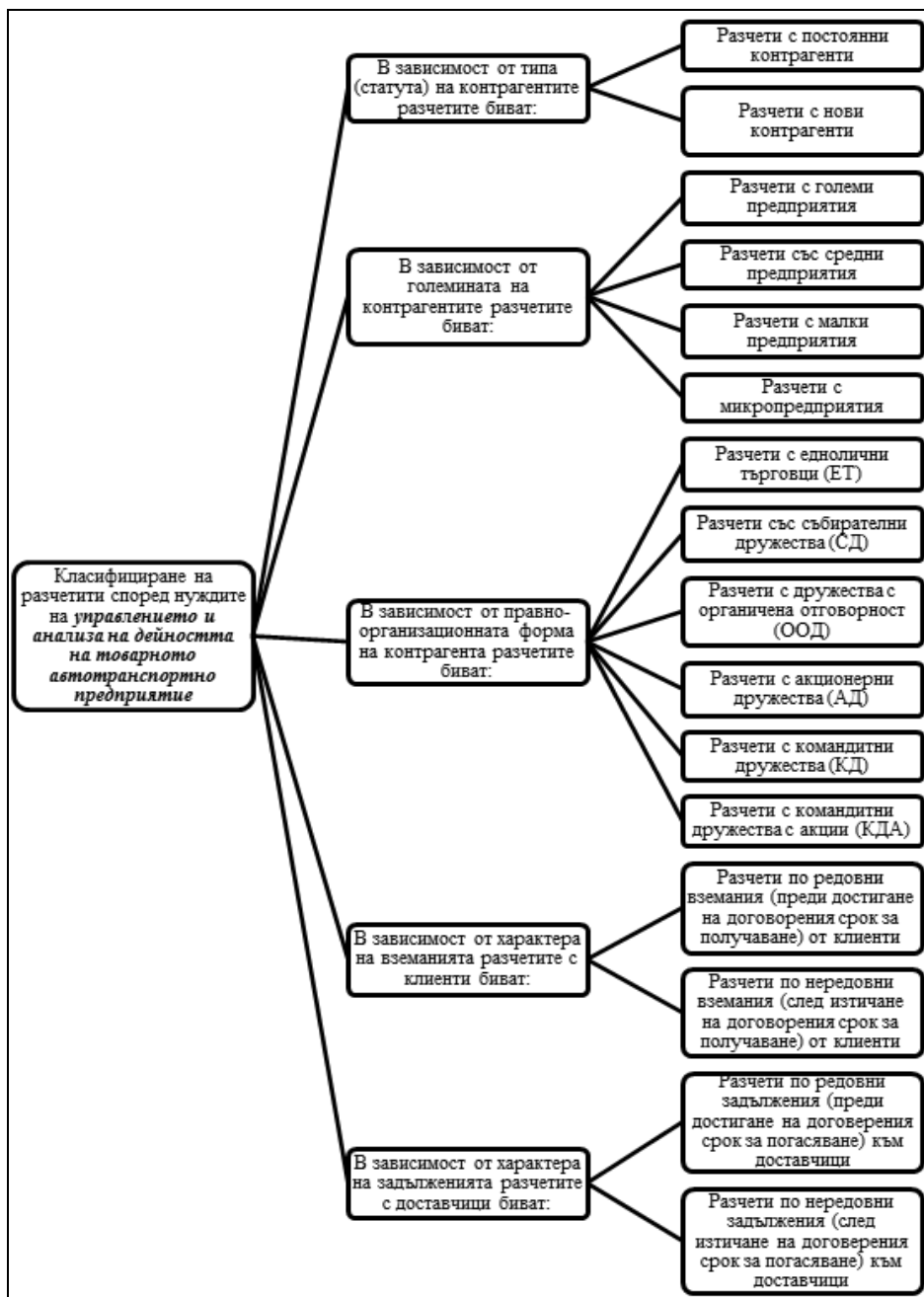
Според *вида на контрагентите* разчетните отношения на предприятието с товарна автотранспортна дейност са: външни и вътрешни. Външни са разчетите на предприятието с неговите контрагенти (клиенти и доставчици), кредитори, осигурителни и застрахователни предприятия, кредитни и държавни институции и др. Вътрешните разчетни отношения на автотранспортното предприятие с товарна дейност можем да изследваме в два аспекта. От една страна, вътрешни са разчетите между предприятието и неговите подразделения, както и между самите подразделения, в зависимост от организационната структура на самия икономически субект. От друга страна, като вътрешни разчети могат да се определят отношенията на товарното автотранспортно предприятие с неговите собственици и персонал (Божков, Илиев, & Петрова, стр. 149-150). Според *момента (повода) на възникване* разчетите биват: разчети при формиране на капитала, разчети при функциониране на дейността на товарното автотранспортно предприятие, разчети при несъстоятелност и ликвидация на стопанския субект. Разчетите при *формирането на капитала* се свързват със задължението на учредителите да внесат (покрият) записаните от тях дялови вноски при суксесивната система за учредяване. Разчетни операции се формират и между автотранспортното предприятие с товарна дейност като отчетноособена единица и неговите учредители, които имат право на участие в разпределението на печалбата, т.е. имат право на дивидент. При *функционирането* на товарното автотранспортно предприятие се формира голям обем от разчетни операции. Най-голям дял от тях заемат взаимоотношенията му с неговите контрагенти (клиенти и доставчици) във връзка с покупко-продажбата на стоки и услуги. При обявяването на товарното автотранспортно предприятие в *ликвидация и несъстоятелност* основната цел е удовлетворяването на кредиторите чрез осребряването на имуществото, т.е. трансформирането му в пари и разпределението им между кредиторите за покриването на задълженията към тях (Душанов & Димитров, 2011, стр. 682). След обявяването на предприятието с товарна автотранспортна дейност в ликвидация и несъстоятелност следва да се инвентаризират активите и пасивите му. На база резултатите от нея могат да се установят липси и излишъци, в резултат на което ще се формират разчетни взаимоотношения между предприятието и материалноотговорното лице (при доказана вина). При продажбата на имуществото за предприятието с товарна автотранспортна дейност ще възникнат разчетни взаимоотношения с клиенти¹¹.

се осъществи. Тогава те се превръщат от условни в реални разчети (Божков, Илиев, & Петрова, Счетоводство на предприятието. Шесто, основно, преработено и допълнено издание, стр. 149); (Душанов & Димитров, 2011, стр. 439-440).

¹¹ Разчетни взаимоотношения могат да възникнат и в случаите, когато оздравителният план за подобряване на финансовото състояние на стопанския субект е възложен за изготвяне на външен изпълнител, както и при извършването на оценка от лицензиран оценител на имуществото на товарното автотранспортно предприятие.

Фигура 1. Класификация на разчетите за нуждите на счетоводството

Фигура 2. Класификация на разчетите за нуждите на управлението и анализа на дейността на товарното автотранспортно предприятие

В зависимост от мястото на осъществяване на товарната автотранспортна услуга можем да разграничим разчетите на: разчети, възникнали при оказването на товарни автотранспортни услуги на територията на Република България, и разчети, възникнали при оказването на товарни автотранспортни услуги извън територията на Република България (съответно на територията на държави–членки на Европейския съюз или на територията на държави, извън общността). **В зависимост от статута, който имат контрагентите по ЗДДС**, разчетните взаимоотношения биват: разчети с данъчно регистрирани по ЗДДС контрагенти и разчети с контрагенти нерегистрирани по ЗДДС. **В зависимост от типа на оказаната услуга** разчетите биват: разчети във връзка с оказани товарни автотранспортни услуги и разчети във връзка с оказани други услуги. Основната дейност на стопанския субект е оказването на товарни автотранспортни услуги. При реализирането им за автотранспортните предприятия с товарна дейност ще се формират вземания от клиенти. Освен осъществяването на товарни автотранспортни услуги предприятията с товарна автотранспортна дейност могат да оказват и други услуги, в зависимост възможностите на самото предприятие, като: услуги във връзка с оказано сервизно поддържане на превозни средства, извършването на годишни технически прегледи на превозни средства и др. Автотранспортните предприятия с товарна дейност могат да отдават превозни средства (и други временно свободни дълготрайни активи) по условията на експлоатационен (оперативен) лизинг, за което ще се формират разчетни отношения. **В зависимост от срока за уреждането** разчетите биват: текущи (краткосрочни) вземания и задължения, които са със срок за уреждане от дванадесет месеца, и нетекущи (дългосрочни) вземания и задължения, които са със срок за уреждане над дванадесет месеца (Фурнаджиева, 2011, стр. 196).

За нуждите на **управлението и анализа на дейността на товарното автотранспортно предприятие** предлагаме следното класифициране на разчетните отношения: **В зависимост от типа на контрагентите** разчетите биват: разчети с постоянни контрагенти и разчети с нови контрагенти¹². **В зависимост от големината на контрагентите** разчетите биват: разчети с големи предприятия, разчети със средни предприятия, разчети с малки предприятия, разчети с микропредприятия. Разгра-

¹² За приложението на това разграничение на разчетните отношения с контрагенти е необходимо, автотранспортното предприятие с товарна дейност да въведе в своята счетоводна политика период, след достигането на който контрагентите могат да се класифицират като „постоянни“. Този период би могъл да бъде определен и като информационен. През него товарното автотранспортно предприятие придобива информация за това, дали конкретният контрагент е надежден, т.е. дали изплаща своите задължения в полза на стопанския субект – товарно автотранспортно предприятие в срок, дали доставените стоки отговарят на предварително договорените количествени и качествени характеристики и др.

ничението на отделните типове предприятия се осъществява на база: балансовата стойност на активите, нетните приходи от продажби и средната численост на персонала към 31^{ви} декември (Закон за счетоводството, чл. 19). В *зависимост от правно-организационната форма на контрагентите*. Това разграничение е необходимо при възникване на съдебен спор между товарното автотранспортно предприятие и негов контрагент. Цялото имущество на длъжника служи за обезпечение на лицата, към които има реализирани задължения (Закон за задълженията и договорите, чл. 133). В *зависимост от характера на вземанията* разчетите с клиенти биват: разчети по редовни вземания (преди достигането на договорения срок за получаване) от клиенти и разчети по нередовни вземания (след изтичането на договорения срок за получаване) от клиенти. За целта товарните автотранспортни предприятия следва да определят в своята счетоводна политика срок, след изтичането на който редовните вземания от клиенти се трансформират в нередовни и следва да се предприемат конкретни мерки за събирането им¹³. В *зависимост от характера на задълженията* разчетите с доставчици биват: разчети по редовни задължения (преди достигане на договорения срок за погасяване) към доставчици и нередовни задължения (след изтичане на договорения срок за погасяване) към доставчици¹⁴.

Посочените класификации на разчетните отношения, които се реализират в дейността на автотранспортното предприятие с товарна дейност, са примерни. Според информационните потребности всяко предприятие би могло да определи различни признаци, на чиято база да се извърши разграничаване на формираните в дейността разчетни отношения.

Разчетите с клиенти (външни разчетни отношения) заемат голям обем от общия размер на разчетните отношения, които товарното автотранспортно предприятие реализира при осъществяването на своята дейност. Вземанията от клиенти заемат ключово място в източниците на финансови средства за стопанския субект – товарно автотранспортно предприятие, и като такива тяхното получаване в срок е от съществено значение за неговото функциониране. Всяко забавяне в покриването на задълженията в полза на предприятието с товарна автотранспортна дей-

¹³ Подобна информация е необходима с цел определянето на това, какъв дял от общия размер на вземанията на автотранспортното предприятие с товарна дейност се получават в срок. Като основен източник на финансови средства получаването на вземанията в предварително уговорените времеви граници е ключово за ефективното осъществяване дейността на товарните автотранспортни предприятия.

¹⁴ Посоченото разграничение на задълженията към доставчици има за цел да се определи дали товарното автотранспортно предприятие може да погасява своите задължения в срок или не. Ако предприятието с товарна автотранспортна дейност не успява да покрие своите задължения, при спазване на договорения срок, следва да се установи каква е причината за това, както и да се потърсят различни подходи за справяне с проблема (получаване на заемни средства от кредитна институция, договаряне на отсрочка в срока за погасяването на задължението и др.).

ност може да доведе до трудности в нормалното протичане на стопанския му процес. Системното неспазване на предварително договорираните времеви граници за получаване на вземанията може да предизвика по-тежки негативни последици върху автотранспортното предприятие с товарна насоченост, в т.ч. проблеми при осъществяването на дейността, ограничаване на възможностите за инвестиране и реализиране на предварително планираните проекти, както и трудности при покриването на задълженията (в т.ч. се реализира т.нар. верижна задлъжнялост или ефект на домино).

Важно за успешното развитие на товарното автотранспортно предприятие е рационално организираното счетоводно отчитане на вземанията от клиенти. Информацията, която системата на счетоводството предоставя, трябва да дава точни и коректни данни за нередовните контрагенти на товарното автотранспортно предприятие с цел редуциране на взаимоотношенията помежду им. Стопанският субект – товарно автотранспортно предприятие, трябва да има изготвена стратегия за справяне с формираните трудносъбираеми вземания. По счетоводен път подобна информация може да бъде получена, чрез въвеждането на определени критерии за разграничаване на вземанията от клиенти.

Един от възможните подходи се свързва с приложението на аналитичния признак „размер на вземането“¹⁵. Друг възможен подход, свързан с разграничаването на вземанията от клиенти, се свързва с платежоспособността на длъжника (клиента) и неговата парична ликвидност¹⁶. Информацията, необходима за приложението на този подход в дейността на товарните автотранспортни предприятия, би могла да се формира от финансовия отчет на клиента, чиято публичност е законово изискуема (Закон за счетоводството, чл. 38). По-малката печалба или реализирането на загуба асоциират наличието на трудности при осъществяването на дейността и невъзможност за своевременното покриване на задълженията. Препоръчително е, товарното автотранспортно предприятие да редуцира сделките си с такъв тип клиенти.

¹⁵ За приложението на този подход в дейността на автотранспортните предприятия с товарна дейност е необходимо добавянето на допълнителна цифра към шифъра на счетоводната сметка за отчитане на вземанията от клиенти: 1) Вземания от клиенти в размер до 500 лв.; 2) Вземания от клиенти в размер от 500 лв. до 2 000 лв.; 3) Вземания от клиенти в размер от 2 000 лв. до 10 000 лв.; 4) Вземания от клиенти в размер от 10 000 лв. до 50 000 лв.; 5) Вземания от клиенти в размер от 50 000 лв. до 100 000 лв.; 6) Вземания от клиенти в размер над 100 000 лв. Ако едно товарно автотранспортно предприятие има неполучено вземане от клиент в размер на 5 580 лв., то ще бъде отчетено по счетоводна сметка, с шифър завършващ на 3. Когато клиентът покрие своето задължение, разчетните взаимоотношения между двете страни ще бъдат приключени. Ако се покрие само част от задължението, например 4 000 лв., вземането от клиента ще бъде прехвърлено по счетоводна сметка с шифър завършващ на 2.

¹⁶ За други подходи, свързани със счетоводното отчитане и разграничаването на трудносъбираемите вземания от клиенти, Вж.: (Андреев, 2014, стр. 82).

Във връзка с ефективното осъществяване на дейността за автотранспортните предприятия е от важно значение получаването на вземанията в срок. Липсата на достатъчно финансови средства предизвиква трудности при осъществяването на основната за товарните автотранспортните предприятия дейност. Необходимо е, товарното автотранспортно предприятие да има разработен план за решаване на проблема с реализираните трудносъбираеми вземания, формирани при оказването на услуги. В теорията и практиката са известни няколко подхода, свързани с решаването на проблема с трудносъбираемите вземания:

- Междуфирмено прихващане на вземания и задължения;
- Наемането на трето лице (посредник), което да извърши дейностите по събиране на вземането;
- Продажбата на трето лице, чиято основна дейност е свързана със закупуването на трудносъбираеми вземания;
- Завеждане на съдебно дело;
- Отписване на вземането.

Изследванията в практиката показват, че най-широко приложение в дейността на товарните автотранспортни предприятия намира подходът, свързан с **прихващане на вземания и задължения**. Този подход се свързва с едновременното наличие на вземане и задължение към конкретен контрагент, които могат частично или изцяло да се погасят, като вземането се приспадне от задължението и обратно (Бонев, 2015, стр. 14). Компенсирането на насрещни вземания би могло да се определи като специфичен начин за покриване на задължения¹⁷. В зависимост от практическата ситуация е възможно, задължението да е по-голямо от вземането. Тогава разликата между двете суми ще се погаси от товарното автотранспортно предприятие.

Друг възможен подход, свързан с разрешаването на проблема с реализираните трудносъбираеми вземания в условията на междуфирмена задължнялост¹⁸, е **наемането на трето лице (посредник)**, което от своя страна да извърши дейностите по събирането на вземането. Посредникът действа от името и за сметка на товарното автотранспортно предприятие

¹⁷ Ако едно товарно автотранспортно предприятие има вземане от клиент в размер на 13 500 лв., но същевременно има и задължение към същата отчетно-обособена единица в размер на 10 570 лв., то в счетоводството на първото ще бъде отразена счетоводна статия, при която се дебитира сметка *Доставчици* (аналитична сметка, свързана със счетоводното отчитане на задълженията към контрагент „X“) със сумата от 10 570 лв., срещу кредитиране на сметка *Клиенти* (аналитична сметка, свързана със счетоводното отчитане на вземанията от контрагент „X“) със сумата от 13 500 лв. С разликата от 2 930 лв. ще се дебитира сметка *Разплащателна сметка в левове*. Сумата на разликата се покрива от предприятието – контрагент.

¹⁸ **Междуфирмената задължнялост** се формира от взаимно извършени правни сделки, които произтичат между стопански субекти, при които едната страна е дебитор (клиент/и), а другата страна е кредитор (товарното автотранспортно предприятие), вж.: (Александров, 2005, стр. 20).

(Златков, 2009, стр. 25-26). Предприятието с автотранспортна дейност ще отпише своето вземане тогава, когато то бъде покрито (изплатено) или се установи, че ще бъде изплатена само част от него¹⁹. Възможен е и вариант, при който конкретният контрагент не може да погаси своето задължение в полза на автотранспортното предприятие с товарна дейност. Практическите проучвания показват, че този подход не намира широко приложение в дейността на товарните автотранспортни предприятия, тъй като не се гарантира получаването на вземането. Можем да посочим, че неполученото трудносъбираемо вземане и изплащането на комисиона на посредника биха могли да окажат негативно влияние върху финансовото състояние на предприятието с товарна автотранспортна дейност.

Друг актуален подход през последните години е **продажбата на трудносъбираемите вземания** на предприятие, чиято основна дейност е именно свързана с покупката на такъв тип вземания. В теорията и практиката такъв тип сделки се наричат **цедиране на вземания**²⁰. Цесията представлява договорно споразумение, при което едно лице (товарното автотранспортно предприятие) прехвърля на друго лице свое вземане (Бонев, 2015, стр. 2). Предприятието с товарна автотранспортна дейност про-

¹⁹ При условие че е реализирана услуга, за товарното автотранспортно предприятие е възникнало вземане от клиенти в размер на 25 200 лв. (с включен ДДС), изтича определеният в счетоводната политика срок за получаване на вземането, но то все още не е получено. Стопанският субект-товарно автотранспортно предприятие сключва договор с предприятие-посредник, което от своя страна ще извърши дейностите по събирането на трудносъбираемото вземане. Между товарното автотранспортно предприятие и посредника е договорена комисионна в размер на 12 % от размера на вземането, т.е. 3 024 лв. (25 200 лв. x 12 %). За сключването на договора между автотранспортното предприятие с товарна дейност и предприятие-посредник, в счетоводството на първото ще се състави следната счетоводна статия, при която се дебитира сметка *Дебитори по операции за инкасиране*, срещу кредитиране на сметка *Други сметки за условни пасиви*. Сумата на операцията е 25 200 лв. Тази статия няма задължителен характер, а е носител на информация за това, че предприятието с товарна автотранспортна дейност има вземане за получаване. Когато вземането бъде получено, ще се състави обратна статия за изчистване на оборотите по сметките за условни активи и пасиви и ще се запише реалното вземане. Когато посредникът получи вземането, в счетоводството на товарното автотранспортното предприятие ще се дебитира сметка *Разплащателна сметка в левове* със сумата от 22 176 лв., срещу кредитиране на сметка *Клиенти* (аналитична сметка, свързана със счетоводното отчитане на вземанията от клиент „X”) със сумата от 25 200 лв. С разликата от 3 024 лв. ще се дебитира сметка *Други финансови разходи*, което от своя страна се явява размерът на комисионната, която автотранспортното предприятие с товарна дейност дължи на стопанския субект – посредник. За приключването на сметките за условни активи и пасиви, ще се състави следната счетоводна статия, при която се дебитира сметка *Други сметки за условни пасиви*, срещу кредитиране на сметка *Дебитори по операции за инкасиране*. Сумата на операцията е 25 200 лв. В края на отчетния период, сметка **Други финансови разходи** ще се приключи при съставянето на следната счетоводна статия: дебитиране на сметка *Печалби и загуби от текущата година*, срещу кредитиране на сметка *Други финансови разходи*. Сумата на счетоводната статия е 3 024 лв.

²⁰ Цедирането на вземания е нормативно регламентирано в Закона за задълженията и договорите – чл. 99 и следващите.

дава своето трудносъбираемо вземане от конкретен клиент на трето лице. Стопанският субект с товарна автотранспортна дейност е длъжен да уведоми контрагента – длъжник за извършената промяна на кредитора, както и да предаде на новия кредитор цялата документация, обезпечаваща формираното вземане. Сделката се счита за изпълнена тогава, когато предприятието–длъжник бъде уведомено за извършената промяна на предприятието, в полза на което то би следвало да изплати своето задължение. Цесионерът и цедентът са основните страни, при сключването на договор за цесия. **Цесионерът** е лицето, което купува трудносъбираемото вземане на товарното автотранспортно предприятие. **Цедентът** е предприятието с товарна автотранспортна дейност, което е реализирало трудносъбираемо вземане (Златков, 2011, стр. 43). Клиентът, който не е изплатил своето задължение в срок, е **цедиран длъжник**. При сключването на договор за цесия не се изисква съгласието на цедирания длъжник. Необходимо е само, той да бъде уведомен, че следва да изплати своето задължение към друг икономически субект²¹. С цел реализирането на най-малка загуба предприятието с товарна автотранспортна дейност използва договора за цесия като средство за справяне с реализираните в дейността трудносъбираеми вземания.

Завеждането на съдебно дело е един от подходите, които намират приложение в дейността на товарните автотранспортни предприятия във връзка с трудносъбираемите вземания. Необходимо е, автотранспортното предприятие с товарна дейност да определи в своята счетоводна политика срок, след изтичането на който, ако вземането не е получено, да се заведе съдебно дело.

Отписването на реализираното вземане е най-неблагоприятният подход, който намира приложение в дейността на стопанския субект – то-

²¹ Приема се, че след извършена товарна автотранспортна услуга предприятието следва да получи вземане в размер на 15 000 лв. След изтичане на предварително определения в счетоводната политика срок, вземането от предприятието-клиент, все още не е получено. Стопанският субект – товарно автотранспортно предприятие, продава (цедира) своето трудносъбираемо вземане на трето лице, от което следва да получи сумата от 12 000 лв. Разликата между пълния размер на вземането и договораната сума, която цесионерът следва да изплати в полза на цедента, се явява комисионна за първия. При сключването на договор за цесия, в счетоводството на предприятието с товарна автотранспортна дейност ще се състави счетоводна статия, при която се дебитира сметка *Други дебитори*, срещу кредитиране на сметка *Клиенти*. Сумата на операцията е 12 000 лв. За отразяването на разликата между пълния размер на вземането и стойността, която автотранспортното предприятие с товарна дейност ще получи, се съставя счетоводна статия, при която се дебитира сметка *Други финансови разходи*, срещу кредитиране на сметка *Клиенти*. Сумата на операцията е 3 000 лв. За полученото вземане от цесионера в счетоводството на товарното автотранспортно предприятие ще се състави счетоводна статия, при която се дебитира сметка *Разплащателна сметка в левове*, срещу кредитиране на сметка *Други дебитори*. Сумата на операцията е 12 000 лв. След получаването на вземането, разчетните взаимоотношения между автотранспортното предприятие с товарна насоченост и клиента се приключват.

варно автотранспортно предприятие²². При приложението на този подход, товарните автотранспортни предприятия увеличават размера на разходите си, което от своя страна оказва негативно влияние върху реализирания финансов резултат²³.

В заключение можем да обобщим, че разчетните отношения, които се формират при осъществяването на ежедневната дейност на товарните автотранспортни предприятия, имат важно значение за тяхното конкурентно развитие. Определянето на подходи за разграничаването на неплатежоспособните от платежоспособните контрагенти, честото инвентаризиране на вземанията (и задълженията), както и изборът на подход/и за разрешаването на трудносъбираемите вземания са основни фактори, оказващи влияние върху дейността и развитието на стопанския субект през следващите отчетни периоди. Бъдещото развитие на автотранспортното предприятие с товарна дейност не би било възможно без наличието на достатъчно финансови ресурси, които да обезпечат реализирането на планираните дейности и инвестиционни проекти. Предвид водещото място, което вземанията от клиенти заемат сред източниците на финансови средства за стопанския субект – товарно автотранспортно предприятие, е необходимо, то да разработи и приложи в своята дейност стратегия за ефективното им управление и навременното им получаване.

Използвани източници:

Александров, С. (2005). Взаимната задължнялост - новите окови на икономиката ни. *Счетоводство плюс* (6), 20-21.

Андреев, И. (2014). Подходи за усъвършенстване счетоводното отчитане на вземанията от клиенти на предприятието. *Бизнес управление (Свищов)*, XXIV (1), 77-91.

Андрейчин, Л., Георгиев, Л., & Илчев, С. (1973). *Български тълковен речник. Трето издание*. София: Наука и изкуство.

²² Отписването на вземането би могло да се извърши по няколко основни причини: лошо финансово състояние или изпадане в несъстоятелност или ликвидация на предприятието – длъжник; наличието на недокументирано вземане (Рангелов, 2015, стр. 18); изтичане на петгодишния давностен период на вземането (Закон за задълженията и договорите, чл. 110) и др.

²³ Възможно е клиентът-длъжник да изплати част от своето задължение, в резултат на което предприятието с товарна автотранспортна дейност ще отпише само част от вземането.

- Балканска, И., Белева, И., & Блажева, Е. (2005). *Икономическа енциклопедия. Първо издание*. София: Наука и изкуство.
- Бернщейн, С. (1966). *Българско - руски речник*. Москва: Съветска енциклопедия.
- Божков, В., Илиев, Г., & Петрова, С. *Счетоводство на предприятието. Шесто, основно, преработено и допълнено издание*. София: ГорексПрес.
- Божков, В., Симеонова, Р., & Иванова-Кузманова, Г. (2015). *Счетоводни концепции и стандарти за финансово отчитане*. Свищов: АИ "Ценов".
- Бонев, Ж. (2015). Прехвърляне на вземания. *Актив* (3), 2-5.
- Бонев, Ж. (2015). Прихващане на насрещни вземания. *Актив* (10), 14-16.
- Гърнев, Н., & Хайтова, Ц. (2004). *Речник по счетоводство. Английско - български. Българско - английски*. София: SM Publishing.
- Дамянов, Д. (2005). *Финансово счетоводство*. Свищов: АИ "Ценов".
- Димитрова, М. (2006). Обезценка на вземанията - счетоводно и данъчно третиране. *Актив* (11), 3-8.
- Душанов, И., & Димитров, М. (2011). *Курс по счетоводство на предприятието. Седмо, основно, преработено и допълнено издание*. София: Ромина.
- Златков, И. (2011). Отчитане цедирането на вземания. *Български законник, XX* (10), 43-47.
- Златков, И. (2004). Счетоводно отчитане на разчетите с доставчици и клиенти. *Български законник, XIII* (11), 31-36.
- Златков, И. (2009). Събиране на вземания - счетоводно и данъчно третиране. *Български счетоводител* (4), 25-27.
- Иванова, Л., Пейчева, Н., & Колева, Д. (2003). *Немско - български речник. Българско - немски речник. Първо издание*. Велико Търново: Абагар.
- Илиев, Г., Иванова-Кузманова, Г., Кръстева-Христова, Р., Михайлова, Р., Йоновски, К., Крумова, Д., и др. (2013). *Счетоводство. Второ, основно, преработено и допълнено издание*. Велико Търново: Абагар.
- Милев, С. (2012). *Отчитане на вземанията и задълженията (разчетите) на предприятието*. София: Мисъл.
- Национален статистически институт. (2008). *Класификация на икономическите дейности*. София.

- Радонов, Д. (26 септември 2006 г.). Търговски вземания. *Пари (приложение Консултант)*, XIV (185), стр. 1-8.
- Рангелов, Е. (2015). Отписване на несъбираеми вземания. *Актив* (7-8), 18-20.
- Свраков, А., Брезоева, Б., Филипов, В., Костов, Б., & Милев, С. (2016). *Ново счетоводно законодателство. Национални счетоводни стандарти в сила от 2016 год. (кн.2)*. София: ИК "Труд и право".
- Стефанов, С. (2009). *Счетоводство на туристическото предприятие*. Варна: Наука и образование.
- Тотев, Т., Спасов, Д., Генов, Г., Радев, Р., Петров, Л., & Русинчовска, К. (1994). *Обща теория на счетоводството*. Варна: ИК "Галактика".
- Фурнаджиева, М. (2011). *Счетоводство на предприятието. Приложен курс. Второ издание*. София: Софттрейд.
- Ценкова, Е., & Нейков, Т. (1984). *Българско - испански речник*. София: Наука и изкуство.

Нормативни източници:

- Закон за задълженията и договорите – ДВ, бр. 2/05.12.1950 г., посл. изм. ДВ, бр. 50/30.05.2008 г.
- Закон за корпоративното подоходно облагане – В сила от 01.01.2007 г., посл. изм. ДВ, бр. 75/27.09.2016 г.
- Закон за счетоводството – В сила от 01.01.2016 г., обн. ДВ, бр. 95/08.12.2015 г.